

УДК 373.66+37.011.31+316.35

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.5>

Надія КОРПАЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3607-2183

Бібліографічний опис статті: Корпач, Н. (2021). Арт-терапія у практиці соціального гувернера в умовах сім'ї. *Humanitas*, 1, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.5>

АРТ-ТЕРАПІЯ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА В УМОВАХ СІМ'Ї

У статті досліджено, що значна частина сучасних жінок не бажають присвячувати себе виключно сім'ї, а прагнуть працювати. Зайнятість батьків, бажання дати дітям гарне виховання, максимально розвинути їхні здібності, інтереси, прагнення жінок до самореалізації зумовили відродження інституту гувернерства та появу соціального гувернера в сучасній Україні.

Наведено трактування понять «гувернерство», «гувернер», «соціальний гувернер». З'ясовано, що соціальний гувернер – це соціальний педагог, який здійснює індивідуальну роботу з дитиною в умовах сім'ї або в умовах, наближених до таких з метою її соціального виховання і розвитку, формування цілісної творчої особистості. Визначено види гувернерів та доведено, що індивідуальний підхід до особистості потребує творчого пошуку методик та технологій у гувернерській діяльності, якими є різноманітні техніки арт-терапії. Образотворча діяльність дозволяє розв'язати низку педагогічних завдань: виховні, психотерапевтичні, розвивальні, діагностичні.

Доведено, що поряд із традиційними методами діагностики (спостереження, опитування, бесіда, інтерв'ю), досить ефективними є такі арт-терапії: колажі на теми «Такий я», «Моя сім'я», «Я і моя сім'я»; методики «Герб сім'ї», «Генограма сім'ї»; мандалотерапія. Для діагностики емоційного стану дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, розширення її індивідуальної емоційної сфери, розслаблення, зняття стресів, підняття настрою та тону доцільно використовувати такі вправи: «Квітка-семиквітка», «День мого кольору», «Кольоровий настрій», «Хвилянка-кольоринка», «Малюємо себе». Розслабитися, отримати задоволення, проявити творчі здібності дитини допоможуть також техніки зентангл, дудлінг, мандалотерапія, які прекрасно підходять і для дорослих, і для дітей.

Ключові слова: гувернер, соціальний гувернер, сім'я, арт-терапія.

Nadiia KORPACH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3607-2183

To cite this article: Korpach, N. (2021). Art-terapii u praktytsi sotsialnoho huvernera v umovakh sim'i [Art therapy in the practice of a social tutor within the conditions of family]. *Humanitas*, 1, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.5>

ART THERAPY IN THE PRACTICE OF A SOCIAL TUTOR WITHIN THE CONDITIONS OF FAMILY

It is stated in the article that the majority of modern women do not want to dedicate themselves exclusively to the family. They are willing to work. The employment and occupation of parents, the desire to give their children good upbringing, to develop their abilities, interests, and women's desire for self-realization caused the revival of the institution of tutorship and the emergence of a social tutor profession in modern Ukraine.

The concepts "tutorship", "tutor", "social tutor" and their interpretations are given in the article. It was established that the social tutor is a social educator who carries out individual work with the child in the family for the purpose of child's social upbringing and development, the formation of a holistic creative personality. The types of tutors are identified. It is proved that the individual approach to the personality requires a creative search for methods and technologies in the tutor's activity, e.g. various techniques of art therapies. Art activity allows to solve several pedagogical tasks: educational, psychological, therapeutic, developing, and diagnostic.

Along with traditional diagnostic methods (observation, survey, conversation, interview), the following art therapies are quite effective: collages on the topics "Such am I", "My family", "My family and I"; methods "Family emblem",

“Family genogram”, and mandala art therapy. To diagnose the emotional state of a child of preschool and primary school age, expanding his/her individual emotional sphere, to relax, relieve stress, lift the mood and tone, it is advisable to use the following exercises: “Seven-colour flower”, “My Color Day”, “Colorful Mood”, “Art Minute”, “Let’s draw ourselves”. The techniques of zentangle, doodling, mandala art therapy, which are perfect for both adults and children, will also help to relax, have fun, and show the child’s creative abilities.

Key words: *governor, social governor, family, art therapy.*

Сім’я, як соціальний інститут, на всіх етапах суспільного розвитку виконує найважливішу роль у становленні, формуванні та соціалізації особистості. Вона є найважливішим для людини простором організації особистого досвіду, середовищем розвитку і дитини і дорослого (в процесі взаємодії з іншими членами родини), побудови стосунків та соціальних зв’язків із навколишнім світом. На жаль, нинішня соціально-економічна, політична ситуація в українському суспільстві впливають на нестабільність сім’ї, високий рівень розлучень, зростання кількості неповних сімей, соціального сирітства, безпритульності серед дітей, самогубств, вживання наркотичних речовин, агресивності тощо. Однак, директор Інституту соціології НАНУ Є. Головаха зазначає, що у сучасній українській сім’ї все ж збереглися традиції шлюбності, сімейної взаємодопомоги та солідарності поколінь. Разом з тим, він стверджує, що серед усіх соціальних та політичних інституцій, які є в Україні, тільки сім’я має 90% довіри і є визначальним інститутом, який в таких складних умовах залишається головним суспільним інтегратором. Він також зазначає, що причинами розлучень є економічні складнощі та прагнення українок до самореалізації, яка не завжди сумісна з традиційною роллю жінки в сім’ї [8].

Такі ж тенденції відстежували англійський психолог М. Аргайл та американський вчений Е. Фішер ще наприкінці ХХ століття зазначаючи, що молоді жінки здебільшого не бажають присвячувати себе виключно сім’ї і прагнуть працювати (навіть маючи неповнолітніх дітей). Вони зазначають, що у США 83 % жінок, які працюють на керівних посадах 500 провідних компаній, мають звання віце-президент і вище. Саме ділові жінки насамперед намагаються виховувати своїх дітей з допомогою гувернерів [7].

Зайнятість батьків, бажання дати дітям гарне виховання, максимально розвинути їхні здібності, інтереси, прагнення жінок до самореалізації зумовили відродження інституту гувернерства та появу соціального гувернера

в сучасній Україні. В основі гувернерства лежить індивідуальний підхід до особистості вихованця, а відтак постає питання творчого пошуку методик та технологій його виховання. Загалом, у соціально-педагогічній практиці спостерігається тенденція нових нетрадиційних методів та технологій роботи з клієнтом – використання арт-терапій, які підвищують ефективність роботи гувернера.

Мета статті – розкрити особливості використання арт-терапій у діяльності соціального гувернера в домашніх умовах.

Серед відомих педагогів і психологів, що пройшли шлях гувернерства і з чого почалася їх професійна самореалізація є А. Монтень, Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, О. Духнович. Досліджуючи роботу гувернера на власному досвіді, саме вони залишили педагогічну спадщину, яка зараз служить основою для створення майбутніх професіоналів у даній галузі [7].

Становлення та функціонування інституту домашніх вихователів, його переваги й недоліки досліджують Н. Ковалевська, С. Теплюк, О. Шароватова, Є. Сарапулова та ін; арт-терапію як інструмент прогресивної психолого-педагогічної роботи висвітлюють Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Кисельова, О. Копитін, М. Костевич, А. Старовойтова; застосування казкотерапії – А. Осіпова, А. Гнезділов, О. Брусенко-Кузнецов; ігротерапії – Б. Карвасарський, А. Захарова; музикотерапії – М. Бурно, Л. Брусиловський, В. Петрушин, Г. Побережна, М. Чистякова, С. Шабутін та ін. [4].

Перш ніж розкрити питання використання арт-терапій в діяльності соціального гувернера, з’ясуємо такі поняття як «гувернерство», «гувернер», «соціальний гувернер». Проаналізувавши різноманітні підходи до трактування цих понять, ми прихильні до думки Є. Сарапулової, яка визначає гувернерство як цілісну педагогічну систему й окрему галузь педагогіки, що вивчає особливості індивідуального формування в домашніх умовах освіченої, гармонійно розвиненої, комунікабельної

особистості з активною життєвою позицією. Гувернер і гувернантка, на її думку, – це особи, які займаються індивідуальним навчанням і вихованням дітей у сім'ї [7].

Аналізуючи поняття «соціальний гувернер», дослідники вказують на те, що дане поняття з'явилося наприкінці 90-х рр. ХХ ст., сьогодні ж використовується не лише вузьким колом спеціалістів, а й широким загалом фахівців соціально-педагогічної сфери, хоча в словниках і довідниках з соціальної роботи та соціальної педагогіки воно не знайшло свого відображення [1]. Н. Максимовська зазначає, що соціальний гувернер – це «спеціаліст із соціального виховання, який реалізує його в домашніх умовах або в умовах, наближених до таких та базує свою діяльність на індивідуальному підході» [1]. Т. Гавриленко підтримує таке трактування з деякими уточненнями і вважає, що соціальний гувернер – це соціальний педагог, який здійснює індивідуальну роботу з дитиною в умовах сім'ї або в умовах, наближених до таких з метою її соціального виховання і розвитку, формування як цілісної творчої особистості [1]. Таке трактування є близьким і для нашого дослідження.

Варто зазначити, що діяльність сучасного гувернера залежить від ситуації в сім'ї та віку дитини. У практиці гувернерської діяльності розрізняють такі його види: няня для грудної дитини; няня-вихователь; гувернер для дошкільника; гувернер для школярів; гувернер на певний час; гувернер на цілий день; гувернер-аніматор; гувернер для дитини з інвалідністю. Зокрема, в обов'язки няні для грудної дитини (з моменту народження і до 1,5-річного віку дитини) входять прості ігри, які допомагають розвитку слуху, мови, дрібної моторики. Важлива підтримка емоційного контакту з дитиною (розмова, спів); няні-вихователя (для дитини 3-5 років) – загальний догляд, допомога у процесі соціалізації дитини, навчання навичкам спілкування та побутовим умінням; гувернера для дошкільника – навчання і розвиток здібностей; гувернера для школярів – забезпечити дитині якісну освіту та різносторонній розвиток; гувернера на певний час – інтенсивна підготовка домашніх завдань; гувернера на цілий день – зустріч зі школи, басейна, гуртка; годування; приготування домашнього завдання; прогулянки; ігрові заняття; гувернера-аніматора – весело і пізнавально організувати віль-

ний час дитини; гувернера для дитини з інвалідністю – допомога в адаптації до життя.

Потребують також уточнення терміни «терапія», «соціальна терапія», «арт-терапія». В перекладі з грецького «терапія» означає «турбота, догляд, лікування». В основі терміну «соціальна терапія» лежить процедура соціальної допомоги, надання клієнту підтримки з боку оточення, усунення перешкод, що заважають повноцінному соціальному розвитку індивіда, соціальної групи. На відміну від безпосередньої допомоги (нагодувати, одягти), соціальна терапія – це «допомога з метою самопомоги».

В межах соціальної терапії здійснюються такі види діяльності: соціально-психологічна допомога (консультування); допомога клієнтам у конфліктних і психотравмуючих ситуаціях; розширення у клієнта діапазону соціально і особистісно прийнятних засобів для самостійного розв'язання проблем і подолання труднощів; допомога в актуалізації їх творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних ресурсів для виходу з кризового стану; стимулювання самоповаги клієнтів і їх впевненості в собі [4].

Про цілющі можливості різних видів мистецтва відомо з давніх-давен. До нашого часу дійшли висловлювання античних філософів: Арістотеля, Платона, Піфагора, Сократа про вплив мистецтва на організм людини та різні прояви людської діяльності. В Іудеї, Індії, Давній Греції, Китаї здійснювалися спроби вивчення кольору та його застосування в діагностиці хвороб, а також зміни психологічного стану засобами піснеспівів та молитов [6].

Вперше термін арт-терапія (art-therapy, дослівно означає «терапія мистецтвом») був застосований британським художником Андріаном Хілом у 1938 році під час опису своєї роботи з туберкульозними хворими (в той час група художників і психіатрів США та Великобританії звернула увагу на можливість використання мистецтва у терапевтичних цілях) [6].

Сьогодні існує низка досліджень використання арт-терапій із різними категоріями клієнтів у соціально-педагогічній, психологічній практиці. Зокрема, Є. Соботович вважає, що арт-терапію можна розглядати, як злиття творчості та терапевтичної (або консультаційної) практики, як метод спрямований на реалізацію прихованої енергії в результаті творчого осмислення, тренування, особистісного росту,

як вплив на мотиваційну, емоційну, адаптивну сферу [9, с. 4]

Арт-терапія володіє очевидними перевагами перед іншими формами психотерапевтичної роботи: є засобом переважно невербального спілкування і цінною для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, відчуває труднощі в словесному описі своїх переживань; є засобом вільного самовираження і самопізнання; заснована на мобілізації творчого потенціалу дитини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення [3, с. 8].

Для нашого дослідження є цінними погляди науковців про те, що арт-терапія, на відміну від інших психотерапевтичних напрямів, може бути успішно адаптована в педагогічній практиці і, на нашу думку, може застосовуватися соціальним гувернером також: ізотерапія – (О. Вознесенська, О. Деркач, А. Захаров); казкотерапія (О. Бреусенко-Кузнецов, І. Вачков, А. Гнезділов, Д. Соколов); бібліотерапія (В. Мурашевський, В. Мясіщев, В. Невський), музикотерапія (Т. Борисова, Л. Гаврилова, У. Дутчак, Н. Євстігнеєва, Т. Крижанівська, В. Петрушин); лялькотерапія (І. Медведєва, Н. Михайлова, О. Федій, Т. Шишова) та ін.

Разом з тим, заслуговує на увагу і думка Л. Лебедевої про те, що образотворча діяльність дозволяє розв'язати низку педагогічних завдань: виховні – орієнтація в системі моральних норм та формування у дітей морально-етичних цінностей; корекційні – корекція образу "Я", неадекватної поведінки, покращення самооцінки; психотерапевтичні – досягнення лікувального ефекту завдяки атмосфері емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, піклування про неї, її почуття, у результаті чого виникає відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху – мобілізується цілющий потенціал емоцій; розвивальні – завдяки використанню арт-терапій формується почуття задоволеності, віра у власні сили, гідність та самоповага; діагностичні – дає змогу краще дізнатися про інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, відчути її неповторність та особистісну своєрідність, а також виявити проблеми, що підлягають спеціальній корекції [2].

Щоб виховання у сім'ї було ефективним, виховна система має бути цілісною. Соціальний гувернер повинен уміти делегуватиме

усі виховні можливості кожного з учасників сім'ї в єдину цілісну систему, спрямовану на спільну виховну мету. Він має бути своєрідним менеджером, посередником засобів виховання від кожного з членів родини. Щоб така взаємодія була цілісною, гувернер, ще на початку своєї діяльності, повинен визначити до чого прагне сім'я, що вона хоче сформувати у своєї дитини, визначитися з методами навчання й виховання, які є прийнятними для конкретної сім'ї. А відтак, в першу чергу потрібно провести її діагностику. Оскільки така діагностика є постійним елементом діяльності соціального гувернера, – існує потреба системи періодичного збору, узагальнення і аналізу соціально-педагогічної інформації про процеси, що протікають в родині, ухвалення на цій основі стратегічних і тактичних рішень. Основне призначення діагностики і моніторингу (як системної форми) – складання висновку про стан конкретної сім'ї і тенденції, властиві сім'ї, що обслуговується соціальним гувернером.

Традиційними методами діагностики є спостереження, опитування, бесіда, інтерв'ю, однак щоб отримати повну картину про вихованця і сім'ю, в якій доведеться працювати ці методи, на нашу думку, не будуть достатньо ефективними і саме в такому випадку допоможуть арт-терапії. Зокрема, колаж – технічний прийом в образотворчому мистецтві, наклеювання на яку-небудь основу матеріалів, що відрізняються від неї за кольором і фактурою. Арт-технологія «колаж» є ефективним методом роботи з особою і групою, може застосовуватися в різних напрямках діяльності гувернера – терапії, діагностиці, викладанні та навчанні. Можливі теми для колажу: «Такий я», «Моя сім'я», «Я і моя сім'я» «Автопортрет». Працюючи з технікою «Автопортрет» можна запропонувати намалювати чотири «Я»: «Я-реальне», «Я-ідеальне», «Я-теперішнє очима батьків», «Я-майбутнє». На відміну від малюнка, колаж передбачає велику свободу автора у виконанні, наприклад, наклеєні картини можуть виходити за край основи, клеїтися один на одного, складатися гармошкою, тощо. Якщо немає ножиць, картинку можна «витинати» руками, надавши їм потрібної форми. Головне в колажі – можливість виразити свої думки, ідеї, свій погляд тощо.

Наступна методика «Герб сім'ї». Пропонується намалювати герб і придумати гасло, які

дадуть можливість дитини і іншим членам сім'ї в лаконічній формі зобразити життєву філософію і своє кредо.

Можливість потужного терапевтичного лікування пацієнтів, які шукають свою індивідуальність, побачив швейцарський психолог Карл Юнг у мандалах. У перекладі із санскриту це слово означає «коло, колесо, диск». Коло – первинний символ єдності й нескінченності, абсолюту й досконалості. Арт-терапевт Сюзан Фінчер, пояснюючи зв'язок людини з цим символом зазначає, що коло є чимось вічним, адже не має ані початку, ані кінця та нагадує нам про сімейне коло або коло друзів.

Мандала завжди несе терапевтичну дію і дає значний діагностичний ефект для роботи із внутрішнім станом дитини. Мандалотерапія має високий потенціал в роботі з проблемами дітей та підлітків: підвищенні концентрації та внутрішньої рівноваги (напр. гіперактивних дітей); корекції розладів дрібної моторики і нервового напруження, тривожності; вихованні терплячості і акуратності; формуванні самовпевненості на основі спокою і стимуляції творчого потенціалу, релаксації; діагностиці емоційно-вольових і особистісних порушень у дитини; гармонізації внутрішнього психічного стану для підвищення самооцінки дитини та адекватної адаптації її в соціумі; розвитку комунікативних навичок і актуалізації відчуттів дітей різного віку.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку можна застосовувати готові мандали-розмальовки та створювати власні мандали. Алгоритм роботи з готовими мандалами-розмальовками такий: увімкнути спокійну музику; запропонувати дітям самостійно вибрати розмальовку-мандалу та матеріали для її розфарбовування (кольорові олівці, фломастери, фарби), вибрати колірну гаму; готова робота не оцінюється педагогом – дитина сама дає назву своїй роботі, описує її, розповідає про свої почуття, емоції, які виникли при виконанні роботи.

Створюючи мандалу власноруч потрібно дотримуватись таких правил: накреслити коло; намалювати малюнок у центрі кола (центр – це автор); зосередитись на цій частині зображення (вона підкаже що намалювати далі) та заповнити зображенням увесь його внутрішній простір; після завершення малювання діти дають назву своїй роботі й описують свої почуття та асоціа-

ції, пов'язані з малюнком і процесом його створення. Варто також зазначити, що відсутність чіткого центру може говорити про те, що дитина не чітко ідентифікує себе, не розуміє куди йти та скерувати свою енергію; для такої дитини зараз час роздумів, зміна життєвих орієнтирів.

Простір за колом – це світ. По вигляду оформлення кордонів можна зрозуміти як дитина вибудовує кордони зі світом та людьми. Зокрема, якщо кордони відсутні – дитина не завжди може сказати «ні», бере чужі клопоти на себе, забуваючи про свої потреби. Якщо ж кордони чітко окреслені – дитина розуміє де її простір і де починається простір інших людей. Зв'язки між центром і кордонами (периферійними елементами) символізують уміння повідомляти про свої ідеї і потреби світу, взаємодіяти з ним, чути його і бути почутим світом. Якщо такого зв'язку немає – дитина існує сама по собі (занижена потреба контактувати зі світом). Чим більше рослинних елементів в мандалі, тим більше дитина чесна у відносинах з собою і світом. Якщо багато незвичного і зрозумілого тільки автору, – тим вільніше дитина проявляє себе, не хвилюється про оцінку навколишніх. Всі прямі лінії у малюнку пов'язують із чоловічою енергією, усі плавні – з жіночою [10].

Про емоційний стан дитини нам багато чого можуть сказати кольори, які дитина використовує у процесі малювання, адже діти дошкільного та молодшого шкільного віку рано починають відчувати колір та підбирати його для зображення свого настрою. Вибір кольору тісно пов'язаний із психологічними особливостями дитини, станом її здоров'я. Зазвичай діти використовують в основному 5-6 кольорів. У цьому випадку можна говорити про нормальний середній емоційний розвиток школяра. Ширша палітра кольорів говорить про натуру чуттєву, емоційно багату. Якщо дитина використовує тільки один або два кольори, – це швидше за все вказує на її негативний емоційний стан саме у цю хвилину: тривога (синій), агресія (червоний), депресія (чорний). Використання простого олівця іноді трактується як «відсутність» кольору. Таким чином дитина повідомляє про те, що у її житті не вистачає яскравих фарб та добрих емоцій. Найбільш значущі особи дитина завжди виділяє більшою кількістю кольорів. А осіб, яких не сприймає, малює чорним або темно-коричневим кольором [5].

Для діагностування емоційного стану дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, розширення її індивідуальної емоційної сфери, розслаблення, зняття стресів, підняття настрою та тону можна використовувати такі вправи: «Квітка-семиквітка», «День мого кольору», «Кольоровий настрій», «Хвилинка-кольоринка», «Малюємо себе», Діагностична вправа «Квітка-семиквітка».

Розслабитися, отримати задоволення, проявити свої творчі здібності дає змогу застосування таких технік, як зентангл та дудлінг, які прекрасно підходять і для дорослих і для дітей. Дудлінг (від англійського doodle – несвідомий малюнок) – це малювання за допомогою простих елементів (кружечків, крапочок, паличок). Такий «малюнок ні про що» може стати одним із

способів психологічно підтримати самого себе, розвантажити дитину якщо вона почувається схвилюваною, стривоженою або розгубленою.

Зентангл – мистецтво абстрактного малюнка, заснованого на повторюванні елементів візерунків. Результати досліджень показують, що зентангл покращує пам'ять, стимулює творчі здібності, піднімає настрій, заспокоює в стресових ситуаціях і може бути використаний як інструмент управління гнівом.

Отже, використання соціальним гувернером арт-терапевтичних технік є невіддільним складником його діяльності з метою налагодження ефективної взаємодії з вихованцями та їх батьками, глибшого пізнання внутрішнього світу дитини, зняття напруги, встановлення контакту тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриленко Т. Л. Функції та напрями роботи соціального гувернера. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія Педагогічні науки*. 2011. Вип. 84. С. 47–50.
2. Деркач О. Арт-терапевтичні техніки в роботі соціального педагога. *Соціальний педагог*. 2008. Лютий 2 (14). С. 15–28.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Практикум по песочной терапии. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 224 с.
4. Корпач Н.І., Сидорук І.І. Соціальні терапії в практиці соціально-педагогічної роботи. *Педагогіка. Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти* : зб. наук. пр. : матеріали VII Міжнар. наук.-практ.конф. науковців, асп. та студ., м. Луцьк, 18-19 трав. 2016 р., Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 142–148.
5. Попач О.В. Діагностичні можливості кольору. URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-vpliv-koloru-na-psihiku-ludini-152872.html>.
6. Пятницька-Позднякова І.С. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія Педагогіка*. 2009. Т. 108, Вип. 95. С. 36-42.
7. Сарапулова Є. Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера : монографія. Київ : МАУП, 2003. 264 с.
8. Сім'я – єдиний інститут, що має 90% довіри українців – Головаха // Радіо Свобода : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28846972.html>
9. Собонович Є. Ф. Методика виявлення речевих порушень у дітей и диагностика их готовности к школьному обучению. Київ : ПП «Компанія Актуальна освіта», 1998. 127 с.
10. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии : шкатулка мастера : науч.метод.пособ. 4-е изд., дополн. Київ : АСТАМИР-В, 2017. 224 с.

REFERENCES:

1. Havrylenko, T.L. (2011). Funktsii ta napriamy roboty sotsialnoho huvernera [Functions and directions of work of the social governor]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii Pedahohichni nauky*. Vyp. 84, 47–50 [in Ukrainian].
2. Derkach, O. (2008). Art-terapevtychni tekhniky v roboti sotsialnoho pedahoha [Art-therapeutic techniques in the work of a social educator]. *Sotsialnyi pedahoh*. Liutyi 2 (14), 15-28 [in Ukrainian].
3. Zinkevich-Evstigneeva, T.D., Grabenko, T.M. (2002). Praktikum po pesochnoj terapii [Sand therapy workshop]. SPb.: Rech' [Saint Petersburg-Moscow].
4. Korpach, N.I., Sydoruk, I.I. (2016). Sotsialni terapii v praktytsi sotsialno-pedahohichnoi roboty [Social therapies in the practice of socio-pedagogical work]. *Pedahohika. Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky, pochatkovoї ta doskilnoi osvity : materialy VII Mizhnar.nauk.-prakt.konf. naukovtsiv, asp. ta stud., m. Lutsk, 18-19 trav. 2016 r.*, 142–148. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].
5. Popach, O.V. Diahnostychni mozhlyvosti koloru [Diagnostic capabilities of color]. URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-vpliv-koloru-na-psihiku-ludini-152872.html> [in Ukrainian].

6. Piatnytska-Pozdniakova, I. S. (2009). Art-terapevtychni mozhyvosti vydiv mystetstva [Art-therapeutic possibilities of arts]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Serii Pedagogika*. Т. 108, Vyp. 95, 36-42 [in Ukrainian].

7. Sarapulova, Ye. H. (2003). Psykholoho-pedahohichni osnovy navchalno-vykhovnoi diialnosti huvernera [Psychological and pedagogical fundamentals of the tutor's primary and pedagogical activity]. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].

8. Simia – yedynyi instytut, shcho maie 90% doviry ukraintsiv – Holovakha [The family is the only institution that has 90% of the trust of Ukrainians – Golovakha]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28846972.html> [in Ukrainian].

9. Sobotovich, Ye. F. (1998). Metodika vyyavleniya rechevyh narushenij u detej i diagnostika ih gotovnosti k shkol'nomu obucheniyu [Methods for detecting speech disorders in children and diagnosing their readiness for schooling]. Kyiv : PP «Kompaniya Aktual'na osvita» [in Ukrainian].

10. Tararina, E. (2017). Praktikum po art-terapii : shkatulka mastera [Art therapy workshop: master's box]. Kyiv : ASTAMIR-V [in Ukrainian].